

Михайло ФЕЙСА

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВОЮ НОРМОВАННЯ РУСКОГО ЯЗЫКА ВОЙВОДЯНСКИХ РУСНАЦОХ*

На територію нєшкайшей Войводини/Сербії Руснаци ше приселели пред 264 роками зоз сиверовосточних жупанийох тедишней Габсбургской монархії, углавним зоз Земплину, Шаришу и Боршоду. Слово у сущности о миграції зоз «Горніх часцох» до «Долніх часцох» у рами-кох истей, бувшей держави.

Же Руснаци принесли зоз собу традицію, просвіту и духовност шведочи и факт же уж о даскельо роки од приселєня основали школи (у Керестуре 1753. року, а у Коцуре 1765. року). Були то церковни (конфесийни) школи, такв. тривиялки у хторих ше на рускей бешеди, попри виронауки, учело читац, писац и раховац. Церква у тим периодзе була єдини фактор очуваня языка и, вообщє, ширєня образованя и култури. З оглядом же ше у церкви конфесионалне виєдначовало зоз «народним» и културно-просвітним, вона здобула угляд чувара народного єства и допринєсла же би ше у чувству народа припадност грекокатолицкей вири идентифіковала зоз припадносту націоналней заєднїци (Хорњак, 2006, 35).

Початок литературно-уметницькей творчости на языку югославянских Руснацох вяже ше за 1904. рок, кед млади Гавриїл Костельник створел перши поетични зборнік на руским языку *«З мойого валала»*. По виходзєню зборніка «З мойого валала» Костельник унапрямел свойо интересованє на преучованє законїтосцох руского языка, на гледанє одвитуяюцого писма и ортографичних правилох, на утвердзованє фонетичних и граматичних законох, на вибор такого лексичного фонда зоз котрим би фонетични и творєбни форми словох одвитували духу руского языка¹. Принципи руского языка до хторих дошол Гавриїл Костельник кодифіковал у *«Граматики бачваньско-рускей бешеди»*. По Александрови Дуличенкови, руски язык од виходзєня Костельникової *«Граматики»* «достава подполну цалост диференциалних харак-

* Тота робота читана на Медзинародним симпозиуму Славянски языки и култури у сучасним швецє 25. марца 2009. року на Московским державним универзитету Ломоносов.

теристикох літературного языка: нормованосц (исноване обробеной форми и свидоми вибор языкових формох и єдинкох) и обща обовязковосц за шицких членох заєдніці: хасновац запровадзени норми, цо бул єй ціль; функціоноване у дружтвених, гоч и огранічених, сферах (школа, літературно-уметніцка творчосц и т.д.), исноване писменосци (котра уж, правда, мала свою историю) и инше» (Дуличенко, 2009: 228). *«Граматика»* длуго стала у рукопису и видрукована є аж 1923. року у Сримских Карловцох.

Костельникова *«Граматика»* ше состої зоз шейсцох часцох. Перша часц облапя податки о рускей азбуки и гласох у руским языку; ту анализовани даєдни фонетични закони, дзелєне словох на склади, акцент. У другой часци Костельник дава лексично-семантичну анализу руского язичного материялу и творєне словох. Треца часц то морфологія шицких пременлівих файтох словох, а у штвартей часци обробени непременліві файти словох. Пията часц облапя синтаксу простого и зложеного виречєня, а шеста часц – кодекс правописних правилох.

Роботу на нормованю и преучованю мацеринского языка, котру розпочал Костельник, успишно предлужели двоє руски лингвисти: Гавриїл Надь и Микола М. Кочиш, обидвоме педагогове и писателє. Гоч медзи нїма исную вельки розлики, вони ше на єден способ дополнюю. Написали исте число роботох зоз лингвистики – по 34, але Кочиш окрем статїох ма и 9 кнїжки, и шицко тото написал за лєм 10 роки, а Надь писал полни 50 роки, але лєм статї, так же ше цале його опубликоване лингвистичне наслідство змєстєло до єдней кнїжки (*Лингвистични статї и розправи*, 1983)².

Надя интересовали углавним проблеми з орфографії, морфології и лексикології. Цо ше дотика роботох з орфографії, Надь звичайно інтерпретує Костельниково принципи, але их и розробює, розвива, усовершує.

Найзложенши питаня зоз орфографії Надь розришел по Другей шветовой войны (од 1945. по 70-и роки ХХ віку). Його найлєпша робота у тей обласци то статя «З нашого правопису» зоз 1950. року. У статї нет теорійни пообщованя, але подробно нашоровани приклади, цо за тедишні условия било и найнеобходнейше. Може роботи Надя скромни по обсягу, але ше велї його сугєстїи и замєркованя потвєрдзєли у пракси и вон дал велькє доприношенє же би ше руски язык видзвигнул на уровень добре нормованих и развитих славянских літературних языкох. Фактично од Другей шветовой войны та аж по половку 60-их рокох ХХ віку окрем Надя и його кратких статїох о барз конкретних языкових проблемох, не було фаховцох котри би преучовали язык.

Микола М. Кочиш ше зоз своїм над`звичайним талантом зявел праве теди кєд бул найпотребнейши. Вон бул свидоми же треба кодификовац

Чувствуючи потребу рускої національної заєдноти за осучасненням правописом, проф. др Михайло Фейса конципував конкретний проєкт і унапрямав активності руских фахівців на першій фазі, т. є. на публікування правописного словника. Перші і по нині єдині правописні

словникъ обявени у рамикох *«Правописа руского языка»* Миколи М. Кочиша (од 81. по 156. бок), хтори у цеку прешлих 38 рокох у дзепоедних сегментох превозидзени. Проект професор Фейси ше, з єдного боку, состої у осучасньованню текста скоро штиридеценийного правописного словника, але и у уношеню корекцийох, т. є. у ришованю нагромадзених правописних проблемох.

Тоти проблеми, хтори у сущности представляю значни неусоглашености и недоповедзености, мож груповац до трох целосцох:

1. запровадзованє фонологийного або морфологийного принципу;
2. диялектизованє руского языка провадзене зоз цудзима ришеннями;
3. приступ гу странским словом.

Перша група проблемох виходзи зоз медзидношеня морфологийного и фонетичного принципа писаня словох, т. є. од доминованя уплїва етимології або ортоєпії на ортографию. У Уводним слове *«Правописа руского языка»* Микола М. Кочиш пише: «Морфологийни принцип котри маме у основи нашого писаня одредзує же не записуєме слова так як их вигваряме, але у писаню водзиме рахунку як слово настало» (Кочиш, 1971, 3). Приклад хтори дава то префиксоване слово *розсипац* (не *росипац*). Як приклади же велї слова пишеме и по фонетичним принципу авторови служба слова *ткацки* и *ткацтво* (не *ткачки*, *ткачество*). Александер Д. Дуличенко констатує шлїдуюче: «Конечно було подцагнуте же у основи руского правопису лежи морфологийно-фонетични принцип, при чим ше улога фонетичного принципа зменшала» (Дуличенко, 2009: 250).

Так, начално, з єдного (морфологийного) боку не зазначаєме вєдначованє консонантох по дзвонкосци (та пишеме напр. *бабка*, *кнїжка* и т.д.) и префикси затримуєме у їх основней форми (*розсипац*, *предплациц*), а, з другого (фонетичного) боку, йотованє, палатализацию и аблаут пишеме так як слова з тима язичними зявєнями чуєме, без огляду же зме дакеди и свидоми їх етимології. Дилема чи запровадзиц фонологийни чи морфологийни принцип у одредзених случаях спричинює двоєня у вязи зоз писаньом насампредз суфиксох, префикса з- (у вариянтох з-, с- и зо-) и подвоєних консонантох (напр. *беззаконни* чи *беззкони*, *счарнєти* чи *щарнєти*, *оддвоїц* чи *одвоїц*). Непрецизована юрисдикция фонетичного, односно морфологийного принципу спричинює обаваня и при писаню: *гласнік* чи *глашнік*, *пекелни* чи *пекельни*, *худобенки* чи *худобеньки*, *нашлїдни* чи *наслїдни*, *стороче* чи *сторочє* и др.

Друга група проблемох виросла зоз штучного урамиковйованя руского языка. Так напр. при Миколови М. Кочишови находзиме вельке число правописних (и лексемних) ришеньох хтори з часом руски язык, т. є. його бешедніки не прилапели и, пошлїдково, одруцели. Намагаючи

ше руски язык поддриліц под українски, вон му (першому спомнутому) додзелел улогу диялекта, хтори у одношеню на литературни (ніби висши), українски язык мал инкорпорирац до себе того цо хтошка дзешка, у других социолінгвистичних условийох, прилапел. Спорни случаї ше розришовали зоз такв. «сору-paste» процедуру, односно кед ше не знало як, отворело ше правописни словнік українского языка, уменоровало ше ришенє и просто ше го заліпело до правописа руского языка. Априорно вибрани модел за стандардизованє випродуковал, медзи иншими, и шлідуюци, «ришеня»: попри *помилованя* и *милосци* у Словніку и нечуте *пощада*; попри *агента* и *шпиюна* фантомски ше зявює и *розвиднік*; попри *пахулька* и *пахолька* и *шінїжсинка*; попри *оцена* и *оцинка*; попри *привидзєня* и *примара*; лєм *травма* (не и *траума*); преферовани *клоун* (хтори ніхто з Руснацох не пове) у одношеню на *клови*; *обережно* випатра значнейше (гоч є цалком цудзе рускому бешеднікови) од *осторожно*, з оглядом же му у одредніци предходзи итд. На тот способ ше намагало руски язык штучно «збогациц» зоз лексиконом хтори базовани на бешеди стреднього Наддніпровя и околних обласцох (хтора у основи українского литературного языка), а не на рускей/русинскей/лемковскей бешеди Карпатского ареала зоз хторей руски язык природно вицека. Нормативни ришеня базовани на понукнуцох (лексичних, фразеологийних, морфологийних, синтаксичних и др.) других русинских вариянтох з Карпатского ареалу маю далєко векшу шансу зажиц. Нормативне искуство Руснацох указало же шлєпе провадзєне цудзих литературних нормох може буц аж и контрапродуктивне.

Треца група проблемох ше дотика правописних вариянтох лексемох у хторих углавним не обачуєме значнейши семантични розлики. Характеристична є за странски слова. Приклади за тоту групу проблемох находзимє и медзи прикладами предходней групи (слчаї *клоун* чи *клови*, або *травма* чи *траума*), цо значи же фалшиве урамикування языка може у значней мири спричинїц зявйованє дублетох або триядох. Од позичкох хтори виволую одредзєни правописни обаваня з тей нагоди спомніме и: *английски/английски*, *гранит/гранїт*, *мозаїк/мозайк*, *космонаут/космонавт*, *шпиюн/шпион*, *анєдота/анекдота*, *грам/грам*, *гулиган/хулиган*, *каузални/кавзални*, *наївни/наївни*, *пиджама/нижама*, *Русия/Росия* и велї др. Дзєпоедни з наведзєних парох формовани з директним контактом руского и дотичного странского языка, а дзєпоедни з индиректним контактом, при чим часто обачуєме и уплїв постредуючого языка. З оглядом же найчастейше не уноша виразнейши розлики у значєню (гоч и вони обачлїви напр. у *доктор* и *дохтор*, *кор* и *хор*), мож повесц, же дублєти при нїх рєдундантни, т. є. не необходни.

За потреби нового правописного словника хтори у закончующей фази, автор тих шорикох ше намага тримац шлідуючих двох напрямкох:

1. кед одреджена форма жива, обща и уклопена до рускей системи, требала би мац и нормативну вредносц;

2. кед существую вариянти-реплики странских словох, зоз и без свидомосци о оригиналу при хасновательови (цо ше, розуми ше, не шме одношиц на нормователя), норма реплики би ше требала унапрямовац гу оригиналней форми.

Свидоми комплексносци проблема, лингвиста-нормователь, а вон би требал буц тот хтори вежне до огляду шицки релевантни фактори и «пресудзи», муши водзиц увагу и о часу/часох приходзеня дотичней лексеми, о драги/драгох ей приходзеня, о ей сфери хаснованя дакеди и нешка, як и о ей фреквенциї. Илуструйме уплїв тих факторох зоз даскелїма прикладами. Кед адаптация утвердзела форму *гайзибан* за немецке слово *Eisenbahn*, вец нет причини же би медзи тоту форму и норму не бул положени знак еднакосци. Тиж так, мож шлєбодно виключиц форму *ковбой* прето же форма *каубой* и обще прилапена (правда пре уплїв сербского языка) и блїзша є вигваряню англійского слова *cowboy*. И дублети англійских словох *baseball* и *hooligan* би пре вше векше упознаванє зоз оригиналними словами и пошлїдкове хаснованє требали буц «розришени» як *бейзбол* и *гулиган* на рахунок безбол и хулиган (и попри тим же тоти други формовани под уплївом языка стредку). Адаптация медзинародних дифтонгох як напр. *ai* и *eu* би не шмела буц по каждую цену унификована з оглядом на то же слова у хторих су приходзели не у исти час и не адаптовани су у истим кругу хасновательох; так би остали *авто*, *евхаристия* и *Европа*, а не меняли ше *космонаут*, *реума* и *еурека*.

Цо ше дотика приступа гу першим двом групом, нормователь ше углавним унапрями на зводженє дублетох на необходни минимум. То ше насампредз одноши на случаї кед фигурую три або штири вариянти. Наприклад, нет потреби и за квартаду *шлідуюци*, *шлідующи*, *слідующи* и *слідуюци*, кед, маючи у оглядзе висше поведзене, досц *шлідуюци* и евентуално у духовней сфери *слідующи*. Тиж так, не потреби ані за тριάду *Италиянка*, *Талиянка* и *Италийка* (цо Микола М. Кочиш предклада у «Словніку»), кед досц *Италиянка* и, евентуално у бешедней сфери *Талиянка*.

Док ше при адаптованю нових странских словох нормователь унапрямує баржей гу фонетскому принципу, у, условно наволаним, «зраженю» морфологийного и фонетского принципу при жридлових руских словох вон благоприхильнейши гу морфологийному принципу, окреме при нормованю места контакта основи и суфикса/законченє (напр. *беззаконни*, *согвизд`є*, церкв. *отче*; *гагски*, *етнологийни*, *тренирац*).

- Дуличенко, Александер Д. (1997). Войводянски Руснаци и їх язык: история, статус и перспективи. Шветлосц. Ч. 3. НВУ Руске слово. Нови Сад. С. 131-136.
- Дуличенко Александер Д. (2002). Кнїжка о руским языке. НВУ Руске слово. Нови Сад.
- Дуличенко Александер Д. (2009). Jugoslavo-Ruthenica II, Филозофски факултет - Одделене за русинистику и НВУ Руске слово. Нови Сад.
- Костельник Гавриїл (1973). Проза. Руске слово. Нови Сад.
- Кочиш Микола М. (1977). Граматика руского языка: Фонетика - морфология - лексика, І. Покраїнски завод за видаване учебнікох. Нови Сад.
- Кочиш, Микола М. (1978). Лингвистични роботи. Руске слово. Нови Сад.
- Надь Гавриїл Г. (1983). Лингвистични статї и розправи. Руске слово. Нови Сад.
- Надь Гавриїл Г. (1988). Прилоги до исторії руского языка. Руске слово. Нови Сад.
- Рамач Ю., Фейса М. и Медєши Г. (1995, 1997). Српско-русински речник / Сербско-руски словник. І-ІІ. Завод за уџбенике и наставна средства, Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет, Катедра за русински језик и књижевност и Друштво за русински језик и књижевност. Београд-Нови Сад.
- Рамач Юлиан (2002). Граматика руского языка. Завод за уџбенике и наставна средства. Београд.
- Супрун А.Е. (1989). Введение в славянскую филологию, Вышэйшая школа. Минск.
- Фейса Михайло (1990). Розиходзєня медзи двома текстами приповедки «Хмари» Михайла Ковачаж. Studia Ruthenica. Ч. 1. Дружтво за руски язык и литературу. Нови Сад. С. 5-26.
- Фейса Михайло (1995). Три жридла проблемох у нормованню руского языка. Шветлосц. С. 2-6, 150-160.
- Фейса Михайло (1992-1993). Руски - бешєда, диялект чи язык. Studia Ruthenica. №, 3. Дружтво за руски язык и литературу. Нови Сад С. 83-105.
- Фейса Михайло (1996). «Коцуризм и норма» у: Руснаци / Русини 1745-1995. Нови Сад. Завод за уџбенике и наставна средства. С. 95-115.
- Фейса Михайло (1997). «Карпатскоє коцуризмох» у: Зборник роботох зоз ІІІ конгрєса Русинох/Руснацох/ Лємкох, Руски Керестур: Руска матка. С.155-168.
- Фейса Михайло (2000). Способи адаптованя/адаптираня/адаптированя дієсловох на суфикс -ира. Шветлосц. Ч. 1-2. НВУ Руске слово. Нови Сад. С. 72-84.
- Фейса Михайло (2001-2003). 30 роки `Правопису руского языка Миколи М. Кочиша. Studia Ruthenica. Ч. 8. Дружтво за руски язык и литературу. Нови Сад. С. 25-29.
- Фейса Михайло (2005). Време и вид у русинском и енглеском језику. Прометей. Универзитет у Новом Саду. Филозофски факултет, Одсек за русински језик и књижевност. Нови Сад.
- Фейса Михайло (2005). Транскрибованє англійских словох на руски язык. Руске слово. 05. август 2005. НВУ Руске слово. Нови Сад. С. 8.
- Фейса Михайло (2006). З нагоди публикованя капиталного твора рускей лингвистики. Ерато над Куцуром/Коцуром, 9-10. Дружтво за руски язык, литературу и культуру. Нови Сад, Коцур. С. 41-42.

Фейса Михайло (2007). Лингвистична творчосч Гавриїла Г. Надя. Годинишњак Филозофског факултета у Новом Саду, књ. XXII, Филозофски факултет. Нови Сад. С. 293-302.

Хорњак Михајло. Бачко-сремски Русини у: Русини /Руснаци / Ruthenians (1745-2005). Прометеј. Одсек за русинистику Филозофског факултета. КПД ДОК. Нови Сад. С. 23-73.

1. То потврдзую и його писма познaтому етнографови и фолклористови В. Гнaтюкови од 1904. по 1909. рок и писмо визначному русийському лингвистови А. Шaхмaтову 1904. року, у котрим му пише о окремих фонетичних и грaмaтичних зявeньох у руским язикy (*г* и *з*, акцент на предостaтнім склaду, хaрaктеристичний суфикс *-и* у инфинитиве, секундарни припадковo флексії при дaсeдних мeнoвнїхoх – под впливoм сeрбського язика ...).

2. Треба, медзитим, наглашиц же його робота ма барз вельке значенє прето же Надь бул єдини руски лингвиста у перших двох повойнових децениях и мушел ше сам бориц за язык, а було, медзи иншим, аж и предклади же би ше руске писмо пременєло на сербску кирилку. Гу тому, треба визначиц и факт же вон розпочал велї роботи хтори творя ище єдну кнїжку (Прилоги до историй руского языка, 1988).

3. Рамач Јулијан. Практична стилистика. Нови Сад: Руске слово, 1996.

4. *Рамач Юлиан*. Применовнічки конструкції у руским литературним язичу. Београд, Завод за уџбенике и наставна средства, 1998.

5. Рамач Јулијан. Руска лексика. Нови Сад: Универзитет у Новим Садзе, Филозофски факултет, 1983.

6. *Рамач Јулијан*. Фразеолошки речник: српскохрватско-русински. Нови Сад: Филозофски факултет, Завод за издавање уџбеника, 1987.

7. Рукопис «Правописного словника руского языка» ше тих дньох находзи на свойофайтовей явней розправи у організації Културно-просвітного дружтва ДОК - Коцур.